

Хронотопний модус авторських казок про тварин (на матеріалі твору Готфріда Келлера «Spiegel, das Kätzchen»)

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,
Das ich so traurig bin;
Ein Märchen aus alten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

H. Heine

«Казка – світовий, найжиттєвіший і найархаїчніший жанр, із якого починається художня словесна творчість» [4, с. 6]. Першими ґрунтовно вивчати казки почали брати Грімми у Німеччині, заклавши підвалини європейського казкознавства. Засновник порівняльно-міфологічної школи Я. Грімм, вважаючи міф одним із найбільш яскравих феноменів культури, акцентував, що він «певною мірою об'єднує властивості казки...» [2, с. 57].

Відомо, що жанрова матриця казки передбачає особливу організацію простору-часу. Загалом, простір і час літературознавці вважають нині провідними категоріями художнього твору. Проблема дослідження часу та простору завжди була актуальною та перспективною галуззю дослідження, оскільки вона дає змогу розширити межі сприйняття та аналізу художніх текстів і дозволяє глибше зануритись у їх структурну та сюжетну канву. На це вказували ще Горацій, Буало, Леонардо до Вінчі, Мікеланджело, Лессінґ. «Експлікацію єдності художнього часу і простору як хронотопу» започаткував М. Бахтін, який трактував сутність цього синтезу так: «У літературно-художньому хронотопі відбувається злиття просторових і часових ознак в осмислене й конкретне ціле. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо зримим, простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються в просторі, а простір осмислюється й вимірюється часом» [1, с. 121–122]. Теоретична проблема часопростору художнього твору розглядалась у працях М. Гея, В. Гречнева, Д. Лихачова, Ю. Лотмана, С. Неклюдова. Проблеми казкового хронотопу висвітлювались у дослідженнях М. Кравцова, В. Проппа, Н. Рошияну, Г. Сабат та ін.

Особливого значення час і простір як маркери розвитку дії, як координаційна ємність, у якій розвиваються події фантастичної історії, набувають у казках про тварин [4, с. 115]. Хронотоп казки не конкретизований, він універсальний, позначений семантикою всеохопності. Художні час та простір подаються дуже лаконічно, іноді навіть скупі, проте виконують важливі художньо-стильові функції. Хронотопні маркери у казках про тварин – це найчастіше короткі зафіксовки типу „*wenn*“, „*als*“, „*vor mehreren hundert Jahren*“, „*so war es*“, „*nach einiger Zeit*“, однак вони, як зазначає Г. Сабат, «є важливим формотворчим засобом їх художньої системи і без яких неможливо втілити фантастичний задум» [4, с. 116]. Зазвичай, цей хронотоп надзвичайно стислий, але він слугує зачином фантастичної вигадки: „*Dies Sprichwort ist zwar auch anderwärts gebräuchlich, aber nirgends hört man es so oft wie dort, was vielleicht daher rühren mag, daß es in dieser Stadt eine alte Sage gibt über den Ursprung und die Bedeutung dieses Sprichwortes*“ [5]. Події змінюються почергово, не порушуючи хронологічної діахронної плинності.

Для реального часу характерна незворотність. Вона реалізується у фабулі казки. Сюжет же може маніпулювати художнім часом, який наділено здатністю затримувати хід дії, перестрибувати й зазірати в майбутнє. Проте фокальний показник часової вимірності – це минувшина (те, що вже відбулося). Важливим для ілюзії достовірності казки є усвідомлення реципієнтом часової віддаленості між подіями й розповіддю про них. За словами Г. Сабат, «давнина – важливий часовий вимір казки, який є способом відокремлення зображуваних подій від сучасності» [4, с. 124]. Ця далека невизначеність часової дистанції – характерна особливість казкового епосу: „*Vor mehreren hundert Jahren, heißt es, wohnte zu Seldwyla eine ältliche Person allein mit einem schönen, grau und schwarzen Kätzchen, welches in aller Vergnügtheit und Klugheit mit ihr lebte und niemandem, der es ruhig ließ, etwas zuleide tat*“ [5].

Для казки характерні невизначеність, узагальненість, умовність зображення фантастичних подій. Ні конкретної дати, ні приблизної часової вказівки тут не існує, описувана подія могла б відбутися будь-коли. Типовий зачин може мати форму „*war*“ – імперфект дієслова „*sein*“: „*Spiegel, so war der Name des Kätzchens wegen seines glatten und glänzenden Pelzes, lebte so seine Tage heiter, zierlich und beschaulich dahin, in anständiger Wohlhabenheit und ohne Überhebung*“ [5]. У наведеному прикладі навіть ім'я тварини є показником міфологічного і таємничого зображення часопростору.

У казках про тварин варіативність часу виявляє себе у звичній для метажанру формі. Казка має властивість координувати, керувати параметрами і ритмоходом часу: „*Nur jeden Frühling und Herbst einmal wurde dies ruhige Leben eine Woche lang unterbrochen, wenn die Veilchen blühten oder die milde Wärme des Alteweibersommers die Veilchenzeit nachäffte*“ [5]. Варіативність може прискорювати, уповільнювати, стискати, розширювати, розтягувати й ущільнювати художній час: „*Als ein rechter Don Juan bestand er bei Tag und Nacht die bedenklichsten Abenteuer, und wenn er sich zur Seltenheit einmal im Hause sehen ließ, so erschien er mit einem so verwegen, burschikosen, ja liederlichen und zerzausten Aussehen, dass die stille Person, seine Gebieterin, fast unwillig ausrief: „Aber Spiegel! Schämst du dich denn nicht, ein solches Leben zu führen?“*“ [5].

Семантику циклічності в авторських казках про тварин несуть вирази зі значенням неочікуваності: „*einmal*“, „*aber*“, „*plötzlich*“. Повтор таких лексем у фантастично-подієвому контексті створює враження, ніби дія відбувається на очах у читача / слухача, активізує його увагу до того, що відбувається, вказує на новий етап сюжету, новий цикл: „*Allein dies gleichmäßige Leben nahm plötzlich ein trauriges Ende*“ [5]. Погоджуємось із О. Нагорною в тому, що ефект несподіванки надзвичайно важливий для жанру казки: він надає динамічності, тримає читача в напрузі [3, с. 119].

Особливий інтерес викликає зображення психологічного простору в літературній казці. Емоційний стан і характери героїв зазнають змін. Залежно від цього змінюється й психологічний часопростір. Так, у аналізованому тексті особливо чітко простежується домінування експресивної лексики, на перший план висувається зображення почуттів і хвилювань героя. Вказана особливість оприявнюється в описах, де спостерігається взаємозв'язок психологічних простору й часу. Час «розтягується» в момент емоційного напруження героя: „*Als das Kätzchen Spiegel eben in der Blüte seiner Jahre stand, starb die Herrin unversehens an Altersschwäche und ließ das schöne Kätzchen herrenlos und verwaist zurück*“ [5].

Таким чином, спостерігаючи за моделюванням хронотопу в авторській казці про тварин, можна помітити існування особливого «казкового стилю», який змінюється в часі та просторі, зберігаючи фольклорні коріння й частково містить ознаки художньої літератури.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. Литературно-критические статьи / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1986. – 543 с.
2. Гримм Я. Немецкая мифология // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. : трактаты, статьи, эссе / отв. ред.: Косиков Г.К. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1987. – С. 54–71.
3. Нагорная О. К вопросу о поэтике литературной сказки (в сопоставлении с поэтикой фольклорной сказки) / О.В. Нагорная // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 3 (17). – С. 116–121.
4. Сабат Г. Казки Івана Франка: особливості поетики : монографія / Галина Сабат. – Дрогобич : Коло, 2006. – 364 с.
5. Keller G. Spiegel, das Kätzchen : ein Märchen / Gottfried Keller // Text im Projekt Gutenberg. – URL: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/-3364/1>.